

Світлана ЧЕРНІК
(Кіровоград, Україна)

**Висвітлення позиції Сербії
щодо проблеми анексії Боснії
та Герцеговини 1908-1909 рр.
на сторінках газети “Голос Юга”**

Анексія Боснії та Герцеговини 7 жовтня (24 вересня за ст.ст.) 1908 року стала неочікуваною подією для міжнародного співтовариства. Згідно ст. 25 Берлінського трактату 1878 року зазначена територія перебувала юридично під владою Туреччини, але фактично залишалася окупованою Австро-Угорщиною. Цим подіям передувала домовленість, досягнута 15 вересня (2 вересня за ст. ст.) 1908 року в Бухлау між міністрами іноземних справ Росії О.П. Извольським та Австро-Угорщини А.Еренталем. Царський уряд пообіцяв не суперечити захопленню Боснії та Герцеговини в обмін на підтримку висунутого Росією плану відкриття чорноморських проток для проходу російських військових кораблів. Все це дало підстави для безпрецедентного кроку з боку останньої. Шпальти світових газет одразу відреагували численними повідомленнями, статтями про ставлення урядів європейських держав, Росії та громадськості до дій австрійського уряду.

Особливе обурення спостерігалось у Сербії, яка розглядала Боснію та Герцеговину як частину майбутньої великої держави південних слов'ян та сподівалася на вирішення проблеми анексії іншим шляхом. Зміна статусу Боснії та Герцеговини у сербській державі розглядалася як національне питання. Значні сподівання на допомогу уряд Сербії покладав на Росію як захисника інтересів слов'янства. Цим і пояснюється така велика увага періодичних видань Російської імперії, зокрема й тих, що виходили на території України, до резонансних подій на Балканах.

Проблема анексії Боснії та Герцеговини стала об'єктом багатьох досліджень учених-істориків: П. Мілюкова [1], П. Лаврова [2], Ю. Писарева[3;4], К. Виноградова [5], Т. Воклюк [6], І. Воронкової

[7], О. Машевського [8], Л. Фішер [9] та інших. П. Мілюков у своїй праці “Балканська криза і політика Ізвольського” аналізує політику Росії в балканському регіоні на початку ХХ ст. та відзначає, що невдачі дипломатії (переговори з Еренталем у Бухлау 1908 р., анексія Боснії та Герцеговини 1908–1909 рр.) справили негативне враження на російську громадськість, яка всю відповідальність за ситуацію поклала на міністра закордонних справ О.П. Ізвольського[1]. У монографії “Боснійська криза 1908–1909 рр. Пролог світової війни” історик К.Б. Виноградов на основі матеріалів Архіву зовнішньої політики держави розглядає позиції європейських держав у зв’язку із загостренням ситуації на Балканах. Дипломатія царського уряду, як наголошує учений, зазнала поразки, причину якої він вбачає в неузгодженості дій між союзниками по Антанті [5]. Сучасний історик Т.О. Ваколюк висловлює думку, що саме Боснійська криза стала поштовхом до активних дій російської дипломатії по зближенню південнослов’янських країн, спрямованим проти німецько-австрійського блоку, й було однією з причин утворення у майбутньому Балканського союзу [6]. Як і більшість учених, що досліджували цей період автор вважає, що царський уряд прагнув зберегти політичну рівновагу в складній міжнародній ситуації, намагаючись отримати час для зміцнення свого становища в Балканському регіоні та мати можливість самостійно захищати власні інтереси на випадок війни.

Важливим джерелом інформації про події 1908–1909 рр. були телеграми, офіційні повідомлення, статті в періодичних виданнях Російської імперії. Газети, які виходили в Україні: “Киевское слово”, “Киевская газета”, “Киевлянин”, “Голос Юга” та інші, також не залишалися осторонь світових подій. Вищезазначені автори наукових робіт з політичної історії Балкан початку ХХ століття, а саме Т. Воклюк, І. Воронкова, Л. Фішер, частково використовують матеріали російської преси. Однак періодика, яка виходила в Україні, не стала предметом їх досліджень. У зв’язку з цим автор статті робить спробу проаналізувати кореспондентські матеріали, присвячені висвітленню позиції Сербії щодо проблеми анексії Боснії та Герцеговини 1908–1909 рр., однієї з тогочасних регіональних газет України – “Голос Юга”.

Щоденна політична, літературна та економічна газета “Голос Юга” виходила з 1904 року в Єлисаветграді й розглядалася сучасниками як одне з найкращих провінційних видань. Її засновником, редактором-видавцем став Д.С. Горшков, дворянин, депутат першої

Державної Думи, відомий ліберальний публіцист, авторитетний земський гласний, член багатьох культурно-просвітницьких товариств Херсонської губернії [10, с. 102]. Зазвичай регіональні газети не мали у штаті власних закордонних кореспондентів, тому часто дублювали повідомлення, статті з центральних газет або співпрацювали з позаштатними журналістами.

Одразу після оголошення про анексію Боснії та Герцеговини на сторінках періодичних видань з'явилися повідомлення з Белграда про початок політичної активності народу [11;12;13]. 4 жовтня 1908 року (далі дати газетних публікацій подані за старим стилем – Авт.) газета “Голос Юга” зазначала, що «звістки з Балкан чекають з лихоманковою цікавістю...поширилися чутки, що оголошення Сербією війни Австрії – факт уже довершений. У суспільстві зростає роздратування проти Австрії. Декілька офіцерів, які перебувають на діючій службі, звернулися до свого начальства з проханням дозволити їм відправитися у слов'янські землі на випадок початку воєнних дій” [14].

Отже, ситуація загострювалася й народи Російської імперії, і не в останню чергу населення України, були готові вкотре виступити на підтримку балканських слов'ян.

2 жовтня 1908 року про свою готовність вступити у війну проти Австрії разом з сербами заявила Чорногорія:

“Скупщина (парламент) запевняє Сербію в готовності приєднати всі сили створенню національної єдності в інтересах всіх сербів. ... Прийшов час спільного захисту ідеалів, що надихають Сербію і Чорногорію” [12].

Офіційна позиція Сербії не була настільки категоричною. Без підтримки великих держав і Росії сербський уряд не наважувався оголосити війну Австрії. У газеті “Голос Юга” від 3 жовтня 1908 року надруковано повідомлення про заяву міністра закордонних справ Сербії М. Міловановича. Він зазначав, що “три тижні тому, почувши про намір Австрії приєднати Боснію та Герцеговину, він звернувся до держав з протестом. Держави відповіли, що вони позбавлені можливості завадити цьому”[11]. Тому сербська влада зволікала. У цей час почалися переговори між представниками європейських держав й Росії про можливість скликання міжнародної конференції для перегляду статей Берлінського трактату 1878 року та надання компенсації постраждалим країнам.

5 жовтня 1908 року на сторінках провінційної газети розміщувався матеріал про переговори між міністром закордонних справ Великобританії Е. Греєм та міністром закордонних справ Росії О. Ізвольським. Предметом розмови була програма майбутньої конференції. Лорд Грей заявив про “неможливість відхилення від Берлінського трактату без згоди всіх держав, які його підписали”[15]. Щодо Сербії, то англійський урядовець запропонував задовольнити її приєднанням Новопазарського санджака, але зі згоди Туреччини. Таким чином, Англія зайняла досить стриману позицію щодо дій Австро-Угорщини. 21 жовтня 1908 року у газетах з’явилася інформація про переговори Ізвольського з міністром закордонних справ Німеччини, які закінчилися поразкою Росії[16]. Все це давало підстави сумніватися у проведенні міжнародного конгресу, про що й писали на шпальтах газет.

Заслугує на увагу стаття “До балканських справ” від 7 жовтня 1908 року в газеті “Голос Юга”. Автор публікації, який залишився невідомим, розмірковував над долею майбутньої конференції держав.

“Ні Австрія, ні Болгарія не підуть на конференцію, не забезпечивши собі не тільки сприятливого рішення, але, можливо, й повного утримання від розбору по суті здійснених ними порушень міжнародного права. І так як у конференції немає ніякої можливості забезпечити свої рішення якоюсь санкцією, то державам залишиться прийняти ті рамки, в які поставили обговорення питань зацікавлені в них держави” [17].

Таким чином, кореспондент фактично передбачив подальший розвиток подій. Щодо компенсації “маленьким балканським державам”, зокрема Сербії, то автор вважав, що вона “не відмовилася від думки про відновлення попереднього становища в Боснії...при збереженні Боснії за Австрією, санджак залишається єдиною можливою компенсацією для сербства. Нав’язати Туреччині це рішення...– означало б ввійти у протиріччя з власними основними принципами. Залишається війна, як єдиний вихід, й до цієї можливої війни зацікавлені балканські держави готуються значно енергійніше, ніж готуються дипломати до своєї конференції”[17].

Дійсно в Австрії, Сербії, Чорногорії розпочалася загальна мобілізація. 5 жовтня 1908 року повідомлялося про кредит у 16 млн. динарів прийнятого сербською скупщиною для додаткового озброєння армії[13].

У цьому ж номері друкувалася стаття невідомого автора в якій детально описувався сучасний стан війська Сербії, його озброєння, склад тощо[18]. У публікації “До балканських справ” від 8 жовтня 1908 року в газеті “Голос Юга” наводилася думка генерала російської армії М.І. Батянова про бойову готовність сербських збройних сил. Він зазначав:

“Позбав Боже Сербію викликати війну з австрійцями... Австрія чудово підготовлена до воєнних дій і має колосальний грошовий фонд. Вона роздавить маленьку Сербію, знищить її. ...Про сербське військо я не високої думки, та й мало в них солдат”[19].

Далі воєначальник продовжував: “виклик слов’янам зроблений, але не настав час його приймати. ...Впевнений, що серби не забудуть образи, що війна й жорстока війна розіграється на Балканах в найближчому майбутньому. Але тільки не зараз...”[19] Отже, досвід М.І. Батянова дозволив йому передбачити подальші події на Балканському півострові. Як справедливо вважають більшість сучасних дослідників історії цього періоду, Боснійська криза 1908–1909 рр. була одним із підготовчих етапів Першої світової війни 1914–1918 рр.

Питання про проведення міжнародної конференції з приводу перегляду Берлінського трактату 1878 року залишалось відкритим. Сама Австрія при підтримці Німеччини займала досить впевнену позицію. В одному з номерів провідної газети Херсонської губернії наводилася цитата австрійського дипломата: “Компенсацію Сербії! За що? За те, що утопія деяких екзальтованих сербів про приєднання до Сербії Боснії та Герцеговини не здійснилася?” [20]. Не залишалися осторонь й російські громадські діячі. Депутат Державної Думи П. Мілюков у своїй статті відзначав:

“Я особисто вважаю ідею скликання конференції для вирішення балканського питання не особливо вдалою і дивлюся на цю справу скептично, особливо тому, що Росія повинна фігурувати на конференції в одну з найневдаліших для неї хвилин”[21].

Таким чином, політичні кола Австрії та Росії не бачили необхідності для своїх держав у скликанні міжнародного конгресу.

Громадськість Сербії натомість продовжувала обурюватися діями Австро-Угорщини, виражаючи своє невдоволення через численні де-

монстрації та виступи. 14 жовтня 1908 року газета Єлисаветграда повідомляла про проведення белградськими жінками мітингу проти приєднання Боснії та Герцеговини до Австро-Угорщини, у якому брали участь близько 10 000 осіб. Одноголосно прийнято резолюцію, яка закликала сербську націю до бойкоту австро-угорських та німецьких товарів. Також учасники акції протесту зачитали звернення до жінок Франції, Англії, Росії та Румунії з проханням про їхню підтримку [22].

Серед політичних діячів Сербії більше говорили про бажання отримати належну компенсацію за втрату Боснії та Герцеговини. Якщо спочатку вони сподівалися на отримання Новобазарського санджака, то вже пізніше, розуміючи всю не вигідність свого становища, вимоги обмежувалися лише реалізацією проекту Дунайсько-Адріатичної дороги [23].

Однак сербська влада не полишала сподівання на більш вигідне вирішення проблеми анексії. Окрім активної підготовки армії уряд Сербії звернувся за допомогою до інших країн, зокрема до Росії, яка на той час була ослаблена поразкою у російсько-японській війні 1904–1905 рр. Царський уряд не поспішав із заявами про підтримку Сербії у разі військових дій з Австро-Угорщиною та наполягав на розв'язанні конфлікту мирним шляхом. Саме з метою “зробити останню спробу спонукати російський уряд до підтримки протесту Сербії проти анексії Боснії та Герцеговини” [24] була направлена дипломатична місія спадкоємця сербського престолу Георгія у жовтні 1908 року до Російської імперії. У газеті “Голос Юга” від 19 жовтня 1908 року наводилися думки осіб з оточення королевича: “Якщо всі сербські надії зруйнуються, якщо вони не отримають очікуваної підтримки – війна неминуча. Від Росії серби чекають одного – протесту. Вони не хочуть активної допомоги, вони слухати не хочуть ні про які компенсації” [25]. Сам Георгій зазначав:

“Я вірю, що братська Росія не погодиться мовчки залишити без уваги грубий акт порушення Берлінського трактату. Сербія не залишиться одна. Запорукою тому може слугувати вибух співчуття, виявленого у важку хвилину нашого життя з боку російського суспільства, друку та Думи” [26].

У кінці розмови спадкоємець престолу додавав: “Якщо рішення конференції будуть такими, що подальшому мирному розвитку нашої

держави будуть покладені перепони, тоді ми залишаємо за собою свободу дій і будемо чинити так, як зможемо ... гинути мовчки ми не станемо...ні”[26]. Емоційність заяви сербського королевича свідчить про сприйняття анексії Боснії та Герцеговини як національної образи. Але його висловлювання не підкріплювалися реальною військовою силою або підтримкою великих держав.

Більш стримано й чітко висловлював позицію сербської держави досвідчений політичний діяч Н. Пашич, який також був у складі дипломатичної місії. Він заявляв:

“Ми вирішили не вживати ніяких кроків, не отримавши згоди з іншими державами, зацікавлених у балканських справах...ми вважаємо за необхідне добитися того, щоб конференція держав зовсім не відбулася. Тим самим поведінка Австрії зустріла з боку Європи мовчазний протест проти захоплення провінцій...Якщо анексія Боснії та Герцеговини отримає загальне визнання наші руки будуть роз’язані. Не визначаючи форм боротьби, ми залишаємо за собою свободу дій. ...Наше гасло: Боснія та Герцеговина повинні стати автономними провінціями під протекторатом європейських держав” [27].

Без отримання гарантій з боку Росії 25 жовтня 1908 року місія повернулася до Сербії.

У жовтні 1908 року Австрія почала спрямовувати свої війська до кордону з Сербією, що викликало значні хвилювання серед місцевого населення. За повідомленнями кореспондентів 20 жовтня 1908 року австрійські війська зайняли острів Адикаде поблизу Белграда. У разі відкриття вогню з пункту дислокації австрійців столиця Сербії могла бути знесена за декілька хвилин. У відповідь частина белградського гарнізону виступила з міста й зайняла позиції по березі Савви. “Жителі Белграда у страшному хвилюванні. Всі банки, архіви й урядові установи готуються до переїзду. При загальному збудженні небезпека випадкового зіткнення дуже велика” [28]. Відносини між Австрією та Сербією загострювалися. Почалися виступи у Боснії, Македонії, Чорногорії [29]. У цей час в одному з інтерв’ю сербський король Петро заявив: “Сербія не зробить жодного кроку, щоб порушити мир. Вона дочекається конференції. Якщо австрійці спробують вступити у Сербію, весь народ стане на захист батьківщини...” [29]. Таким чином,

сербська держава хоча й готувалася до війни все ж сподівалася на розв'язання конфлікту без кровопролиття.

У листопаді 1908 року в пресі з'явилися повідомлення про неминучість збройного зіткнення між Австрією і Сербією та про вірогідність перетину одночасно сербського та чорногорського кордонів австрійськими військами [30;31;32;33]. Під впливом таких обставин 17 листопада 1908 року міністр іноземних справ Сербії М.Мілованович через періодичні видання висловив сподівання на мирне вирішення тогочасної кризи, яке залежало головним чином від Австрії. Міністр мав надії, що вона поступиться дружнім порадам великих держав і конференція відбудеться [33]. Однак з кожним днем становище Сербії погіршувалося, у пресі з'являлася інформація, що міністр закордонних справ Росії О.Ізвольський вказував на необхідність визнання анексії сербським урядом [34]. Така позиція Сербії не влаштовувала майбутнього спадкоємця престолу Георгія, який активно агітував за вступ у війну. Поведінка королевича викликала реакцію діючого сербського уряду, який заявив про можливість піти у відставку у разі продовження з його боку антиавстрійської пропаганди [35]. Також стало відомо про звільнення начальника сербського генерального штабу генерала В. Путника. Газети Сербії вимагали негайної мобілізації. У суспільстві нагніталася обстановка, що призводило до нестабільності та поширення паніки.

22 грудня 1908 року міністр закордонних справ Сербії М.Мілованович виступив з промовою:

“Анексія завдала смертельного удару національній справі сербів. Питання про Боснію та Герцеговину – питання перш за все, сербське, а потім вже європейське. Але Європа зрозуміла тільки другу його частину...” [36].

У цей же день скупщина прийняла резолюцію запропоновану Н.Пашичем, у якій висловлювала вдячність Росії, Англії, Італії й Франції за виявлену симпатію до сербського народу та впевненість, що уряд зробить всі необхідні кроки для перегляду Берлінського трактату й забезпечення політичної й економічної незалежності Сербії та Чорногорії [37]. Такі дії офіційної Сербії суперечили порадам великих держав зайняти миролюбну, помірковану позицію та були негативно ними сприйняті про що одразу написали газети [37]. Австро-угорський посланець граф Форгач відвідав Мілорадовича з метою отримання

коментарів щодо окремих його висловлювань, що змусило виправдуватися міністра закордонних справ Сербії [38]. У результаті такої політики ще більше загострилися відносини з Австрією. Конфлікт потребував негайного розв'язання, інакше війна могла б розпочатися у будь-який момент.

1 січня 1909 року до Белграду надійшло повідомлення про прийняття Туреччиною австрійських пропозицій, що справило гнітюче враження на сербський народ [39]. У статті “Небезпека війни” від 18 лютого 1909 року зазначалося, що “Росія за наполягання Франції погодилася приєднатися до колективних представлень в Белграді. Передбачалося запропонувати Сербії відмовитися від територіальних вимог в обмін на підтримку її економічних інтересів” [40]. Фінансове становище сербської держави дійсно було складним. В одній із публікацій газети “Голос Юга” писали, що Сербії довелося сконцентрувати всю свою міць на піднятті й упорядкуванні своєї армії. У результаті чого відбувся повний застій торгівлі, закриття нових підприємств, припинення діяльності банків [41].

Звістки про позиції інших держав, які надходили кожний день та викладалися на сторінках періодичних видань, не додавали сербам оптимізму. Сербська преса обурювалася отриманою інформацією про приєднання Росії до загальної думки Англії та Франції [42], що означало остаточну втрату надії на невизнання анексії Боснії та Герцеговини. Уряд Сербії вирішив звернутися з нотою до великих держав про свою готовність підкоритися рішенням конференції й навіть погодитися на безпосередні переговори з Австрією про компенсацію [43]. Боснійська криза 1908-1909 рр. завершилася.

26 лютого 1909 року Порта підписала угоду з Австрією, прийнявши під виглядом викупу вакуфних земель суму в 2500 тис.ф.ст. 14 березня 1909 року німецький уряд запропонував Росії формально визнати анексію шляхом обміну нотами, за умови, що російська влада заздалегідь пообіцяє прийняти її, а Сербія відмовиться від будь-яких претензій на Боснію та Герцеговину. Царський уряд зволікав з рішенням. Так 21 березня 1909 року німецький посол у Петербурзі пред'явив ультимативну вимогу про негайну позитивну або негативну відповідь Росії, яка змушена була прийняти запропонований документ. Залишившись без підтримки сербський уряд 31 березня 1909 року заявив про визнання рішення держав щодо анексії Боснії та Герцеговини. У квітні 1909 року Англія та Франція підтримала дії Росії та Сербії.

Аналіз публікацій газети “Голос Юга” 1908–1909 рр. дозволяють зробити наступні висновки. Преса, яка виходила на території Російської імперії, зокрема й в Україні, оперативно інформувала громадськість про перебіг Боснійської кризи 1908–1909 рр. Матеріали, розміщені на сторінках періодичних видань, розкривали позицію Сербії щодо проблеми анексії Боснії та Герцеговини, яка сподівалася на підтримку давнього союзника Росію. У сербському суспільстві не було єдності щодо реакції на дії Австро-Угорщини. Уряд висловлював більш помірковану позицію, у порівнянні з королевичем Георгієм та сербським народом. Реальна оцінка своїх військових можливостей стримувала офіційну Сербію від категоричних заяв. Однак така дипломатія не мала успіху. Відносини з Австрією продовжували загострюватися. Фінансове становище ускладнювалося. У суспільстві відчувалося розчарування результатами вирішення конфлікту. Не було згоди й у сербських політичних колах. Все це вказувало на нестабільність внутрішньо- та зовнішньополітичного становища Сербії. Держава не змогла захистити свої інтереси на Балканах власними силами, що значно похитнуло її статус у регіоні.

Джерела і література:

1. Мілюков П.Н. Балканский кризис и политика Извольского. – СПб., 1910. – 404 с.
2. Лавров П.А. Балканский союз и переживаемый им кризис. – Петрозаводск, 1914. – 48 с.
3. Писарев Ю.Г. Освободительное движение югославских народов Австро-Венгрии в 1905-1914 гг. – М., 1962. – 359 с.
4. Писарев Ю.Г. Великие державы и Балканы накануне первой мировой войны. – М., 1985. – 285 с.
5. Виноградов К.Б. Боснийский кризис 1908–1909 гг. – Л., 1964. – 158 с.
6. Балканська політика Росії 1908–1913 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Т.О. Ваколюк; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 21 с.
7. Воронкова И.Е. Боснийский кризис и его оценка конституционными демократами (К 100-летию события) // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: “История и политические науки”. – Выпуск № 4. – М., 2008. – С. 111–118.
8. Машевський О.П. Питання Чорноморських проток у політиці Антанти в період Боснійської кризи (1908–1909 рр.) // Наукові праці: Науково-

методичний журнал. – Т. 104. – Вип. 91. Історія. – Миколаїв, 2009. – С. 126–131.

9. Фишер Л.А. Образ Германии в русской прессе 1905–1914 гг. // Известия Российской государственной педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – № 97. – С. 80–85.

10. Родионова Т.С. Журналисты, редакторы и издатели – члены первой Государственной Думы // Вестник Московского Университета. Сер. 10. Журналистика. – 2006. – № 1. – С. 116–121.

11. Балканские события // Голос Юга. – 1908. – 3 октября.

12. Голос Юга. – 1908. – 4 октября.

13. Голос Юга. – 1908. – 5 октября.

14. Балканские события // Голос Юга. – 1908. – 4 октября.

15. К балканским событиям // Голос Юга. – 1908. – 5 октября.

16. К балканским событиям // Голос Юга. – 1908. – 21 октября.

17. К балканским делам // Голос Юга. – 1908. – 7 октября.

18. Вооруженные силы Сербии // Голос Юга. – 1908. – 5 октября.

19. К балканским делам // Голос Юга. – 1908. – 8 октября.

20. К балканским событиям // Голос Юга. – 1908. – 12 октября.

21. П. Н. Миллюков о балканских делах // Голос Юга. – 1908. – 12 октября.

22. Голос Юга. – 1908. – 14 октября.

23. Требования Сербии // Голос Юга. – 1908. – 17 октября.

24. Россия и славянство // Голос Юга. – 1908. – 17 октября.

25. Беседа с сербским королевичем Георгием // Голос Юга. – 1908. – 19 октября.

26. Беседа с сербским королевичем // Голос Юга. – 1908. – 23 октября.

27. Беседа с Н. Пашичем // Голос Юга. – 1908. – 22 октября.

28. Тревога в Сербии // Голос Юга. – 1908. – 25 октября.

29. Балканские дела // Голос Юга. – 1908. – 30 октября.

30. Балканские дела // Голос Юга. – 1908. – 8 ноября.

31. Балканские дела // Голос Юга. – 1908. – 12 ноября.

32. Балканские дела // Голос Юга. – 1908. – 16 ноября.

33. Балканские дела // Голос Юга. – 1908. – 18 ноября.

34. Балканские дела // Голос Юга. – 1908. – 23 ноября.

35. Балканские дела // Голос Юга. – 1908. – 27 ноября.

36. Голос Юга. – 1908. – 23 декабря.

37. Голос Юга. – 1908. – 24 декабря.

38. Голос Юга. – 1908. – 26 декабря.

39. Голос Юга. – 1909. – 2 января.

40. Опасность войны // Голос Юга. – 1909. – 18 февраля.
41. Финансовое положение Сербии // Голос Юга. – 1909. – 18 февраля.
42. Балканские дела // Голос Юга. – 1909. – 19 февраля.
43. Балканские дела // Голос Юга. – 1909. – 20 февраля.

Світлана Чернік (*Кіровоград, Україна*) **Висвітлення позиції Сербії щодо проблеми анексії Боснії та Герцеговини 1908–1909 рр. на сторінках газети “Голос Юга”**

У статті на основі матеріалів газети “Голос Юга” досліджується ставлення громадськості й влади Сербії до анексії Боснії та Герцеговини 1908–1909 рр. Австро-Угорщиною.

Ключові слова: Сербія, анексія Боснії та Герцеговини, газета “Голос Юга”

Светлана Черник (*Кировоград, Украина*) **Освещение позиции Сербии по проблеме аннексии Боснии и Герцеговины 1908–1909 гг. на страницах газеты “Голос Юга”**

В статье на основе материалов газеты “Голос Юга” исследуется отношение общественности и власти Сербии к аннексии Боснии и Герцеговины 1908–1909 гг. Австро-Венгрией.

Ключевые слова: Сербия, аннексия Боснии и Герцеговины, газета “Голос Юга”

Svitlana Chernik (Kirovohrad, Ukraine) **The Coverage of Serbia’s Standing on Annexation of Bosnia and Herzegovina in 1908–1909 (Based on the Publications of Golos Yuga Newspaper)**

The article investigates the Serbian public and governmental opinion on the annexation of Bosnia and Herzegovina by Austria-Hungary in 1908–1909 as it was presented on the pages of Golos Yuga newspaper.

Keywords: Serbia, annexation of Bosnia and Herzegovina, Golos Yuga newspaper.